Ploskovice – komenda rytířského řádu johanitů a osudy následných sídel

Marek Rubeš

Když roku 1099 dobyla vojska první křížové výpravy Jeruzalém, nalezla tam funkční špitál s kostelem sv. Jana. Byl spravován laickým bratrstvem, které se konstituovalo roku 1154 v samostatný církevní řád. Brzy poté se řád militarizoval – vznikla v něm třída řádových rytířů. Rychle se šířil po Evropě, odkud získával zdroje pro financování války na východě. Angažoval se i v reconquistě na Pyrenejském poloostrově. Po ztrátě Svaté země roku 1281 pokračoval řád v bojích z ostrova Rhodu, kde měl v letech 1306/1310–1523 vlastní stát. Po jeho dobytí Turky dokázal založit nový suverénní stát na Maltě (1530–1798). Řád existuje dodnes a je dokonce subjektem mezinárodního práva.

V Čechách se řád objevil brzy po svém vzniku. Již roku 1169 vydal český král Vladislav I. (ostatně sám účastník druhé křížové výpravy) několik listin, v nichž potvrzuje řádu darované majetky. Prvním a dodnes hlavním sídlem řádu byla pražská komenda, ležící vedle dnešního Karlova mostu na malostranském břehu Vltavy.[1]

Pečeť generálního převora Jindřicha z Hradce z r. 1411 (Milec, M.: Rodové pečetě. Brno 2011, s. 38).

Pečeť generálního převora Jošta z Rožmberka z r. 1461 (tamtéž, s. 20).

Zisk panství Ploskovice

Někdy za vlády knížete Soběslava II. obdržela tehdy jediná česká řádová komenda v Praze velkorysý dar od velmože Hroznaty z Peruce, zvaného Kadeřavý. Roku 1188 potvrdil tento dar kníže Bedřich.[2] Dar se týkal 10 vsí na Litoměřicku a Ústecku – Svádov, Kojetice, Březí, Horní Zálezly, Pohoří, Tašov, Proboštov, Neštěmice, Krásné Březno a Ploskovice. Z dalších darů získal řád v blízkém okolí i Levínský újezd (kolem vsi Libov), území kolem Velkého Března a další rozptýlené vsi. Ve 13. století ovšem o většinu tohoto majetku řád přišel, převážně ve prospěch panovníků. Několik zbylých roztroušených vsí z ostatních donací bylo nadále spravováno z Prahy. Z celého Hroznatova daru zbyla jen ves Ploskovice[3] (okr. Litoměřice).

Dějiny ploskovické komendy do husitských válek

Z některých souvislejších mimopražských majetků vznikly kvůli snadnější správě samostatné řádové domy řízené komturem – komendy. Ty bývaly sloučeny do větších celků, převorství, spravovaných generálními převory. České převorství řídilo komendy nejen v Čechách a na Moravě, ale i ve Slezsku, Rakousích, Štýrsku, Korutanech, Kraňsku a příležitostně i v Polsku. Jedna z českých komend vznikla překvapivě i v Ploskovicích. První nejistá zmínka o ní pochází údajně z roku 1298. V jednom rukopisu z 15. století se dochoval opis listiny, týkající se města Litoměřice, k níž měla být přivěšena pečeť „commendatoris de Piescovicz“. Vznik samostatné komendy bychom tedy mohli položit do poslední čtvrtiny 13. století.[4]

Bohužel se o ní dochovalo jen minimum informací. V únoru roku 1366 bylo vydáno svolení pro kladského a ploskovického komtura Bernarda z Chotku, aby odcestoval k řízení svých dvou komend. Zřejmě pobýval tehdy v řádovém státě na Rhodu. Další zprávy máme z roku 1373, kdy proběhla vizitace. Do Prahy na ni dorazili z Ploskovic komtur Ctirad ze Zvířetic, řádový bratr Racek ze Štědré, světský prokurátor ploskovického domu a řádový služebný šlechtic Mikeš z Havlovic. Podle vizitačního protokolu žilo tehdy v komendě šest řádových bratří, z toho pět řádových rytířů a jeden řádový kněz. V čele komendy stál rytíř a Ploskovice jsou ve vizitaci řazeny mezi komendy (domus), nikoliv mezi farní domy (domus parochalis).[5]

Snad poslední předhusitskou zmínkou je zpráva z roku 1414. Tehdy udělili velmistr řádu a konvent na Rhodu českému generálnímu převorovi Jindřichovi z Hradce do osobního užívání kromě komend v Praze, Manětíně, Ploskovicích a Českém Dubu i Uhříněves.[6] Roku 1421 protáhlo Litoměřickem husitské vojsko pod vedením Jana Žižky. Ploskovičtí johanité zřejmě vyklidili svou komendu ještě před jeho příchodem. Žižka si nad nedalekou obcí Třebušín (na panství sousední komendy řádu německých rytířů Býčkovice) vystavěl nový hrad nazvaný Kalich.[7] Stal se jeho hlavním sídlem, podle kterého se dokonce psal jako Jan Žižka z Kalicha. Osudy Ploskovic během husitských válek neznáme. Nelze vyloučit, že podobně jako sousední býčkovické panství tvořily hospodářské zázemí právě hradu Kalich.

Johanitské Ploskovice jako zástavní panství

Po husitských válkách zůstaly Ploskovice formálně v majetku řádu, ale prakticky trvale byly zastaveny zástavním držitelům a samostatná komenda zde nebyla obnovena. Roku 1437 získal toto panství spolu s jinými statky od císaře Zikmunda Lucemburského zástavou bývalý husitský hejtman Jakoubek z Vřesovic.[8] Jelikož potřeboval zlegalizovat svou držbu krušnohorského hradu Kyšperk, poskytl Ploskovice náhradou synovi jeho původního držitele Janovi z Polenska. Ten se ve smlouvě o litoměřickém landfrýdu z 25. 7. 1440 skutečně píše jako „Jan von Polenczk zu Ploschkewicz gesessin“.[9] Roku 1450 Jakoubek Janovi přenechal hrad Oltářík.[10] Ovšem v roce 1453 byla sestavena zvláštní stavovská komise, která měla provést úplnou revizi zástav a držeb královského a církevního zboží. Jakoubkova držba Ploskovic byla v roce 1454 bezproblémově uznána.

Johanité komendu zřejmě brzy poté vyplatili. Další zprávy máme z doby generálního převora johanitů Jošta

z Rožmberka (v úřadu v letech 1451–1467). Od roku 1454 byl současně i proboštem pražské kapituly a roku 1456 i vratislavským biskupem. Jošt sháněl peníze i dalšími půjčkami na již zastavená zboží. Na Ploskovice si vypůjčil 700 zlatých rýnských.[11] Ploskovice poté zastavil Mikulášovi ze Sulevic. Po něm drželi zboží Pavel a Bušek, bratři ze Sulevic. Generální mistr johanitů Jan ze Švamberka povolil následujícímu zástavnímu držiteli Janovi z Rabštejna použít k opravě Ploskovic 200 kop grošů.[12]

Roku 1496 se vzbouřili ploskovičtí poddaní proti tehdejšímu zástavnímu držiteli Adamovi z Drahonic, kvůli jeho nespravedlivému uvalování robot. 13. července dobyli ploskovickou tvrz, donutili Adama k jejich propuštění a panství předali Daliborovi z Kozojed. Krajský hejtman ale tvrz znovu obsadil a Dalibora zajal. Ten byl poté uvězněn ve věži Daliborka na Pražském hradě, která byla mimochodem pojmenovaná podle něho. Nález zemského soudu zněl jasně: „Poněvadž Adamovi od lidí jeho tvrz Ploskovice mocí vzata jest a jsa raněn a chtě hrdlo své zachovati, musel se jim proti právu a řádu podle jich vůle zapisovati, kterážto věc stala se jemu neslušně, neprávě, neřádně, o čemž Dalibor dobře věda, statek jeho neprávě vzatý k sobě přijal a v tom statku byl a jeho užíval: že jest v tom nepravě a nešlechetně učinil proti právu a řádu. A pro takový jeho účinek zlý páni a vladyky jej ve svou kázeň berou a hrdlo ztratil, kteréhož na hrdle trestati ráčí“.[13]

Pečeť generálního převora Jana ze Švamberka z r. 1484 (tamtéž, s. 103).

Adam Ploskovský z Drahonic přenechal zboží roku 1513 Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu.[14] Roku 1529 sice držel ploskovické panství přímo tehdejší generální převor Jan z Rožmberka, ale Zdeněk Lev předal své nároky Václavovi Trčkovi z Vitence. Ten někdy před rokem 1533 panství skutečně získal a seděl zde až do své smrti v roce 1539. Generální převor Jan z Vartenberka se pokusil statek okamžitě znovu pronajmout na 10 let královskému městu Litoměřice v částce 4250 kop grošů, ale Trčkova vdova kvůli nevyplacení zástavní sumy soud vyhrála. Nový generální převor Zbyněk Berka z Dubé raději panství prodal čtyřem synům zemřelého Václava Trčky do dědičného vlastnictví.[15] Tím skončily definitivně dějiny johanitů na Ploskovicích.

Střípky z ekonomiky komendy

Jediné informace máme z vizitačního protokolu z roku 1373. Roční příjem z platů poddaných činil tehdy necelých 50 kop grošů. Z jiných zdrojů, tedy nepochybně z výnosů vlastního režijního hospodaření měla komenda příjem 60 kop grošů. Celkové příjmy tedy činily ročně 110 kop grošů. Uvedeny jsou i výdaje: 40 kop grošů za nákup potravin a zaopatření obyvatel komendy a příchozích hostů, 22 kop za mzdy čeledi ve dvorech a nájemných pracovníků na vinicích a 13 kop za oblečení pro bratry i čeleď. Tyto výdaje byly ve výši celkem 75 kop grošů, takže komenda byla zisková. Z výnosů se ale musely uhradit ještě platby řádovému centru (responze) a další výdaje. Některé známe z pražského urbáře z roku 1376. Královská berně v Ploskovicích činila 13 kop a 52 grošů, papežský desátek 8 kop a poplatek „pecunia iuristarum“ 12 grošů.[16] Johanité tedy v Ploskovicích nespoléhali jen na platy poddaných, ale většinu příjmů zřejmě tvořilo jejich vlastní hospodářství (podobně jako u sousední komendy řádu německých rytířů Býčkovice). U komendy měli minimálně jeden větší hospodářský dvůr s čeledí a drželi zde i vinice, ke kterým si najímali pracovníky.

Panství Ploskovice

Ves Ploskovice získal řád johanitů před rokem 1188. V poslední čtvrtině 13. století zde vznikla samostatná komenda. Z roku 1255 pochází listina louckého opata Štěpána, v níž rozsuzuje spor o desátky z Ploskovic, Staňkovic a Myštic mezi johanity a benediktýnským klášterem Břevnov. Johanité spor tehdy prohráli, ale vsi drželi nastálo.[17] Ne všechny johanitské vsi v okolí ale patřily pod ploskovickou komendu. Pražský konvent koupil roku 1340 za 180 kop grošů svobodné dědiny ve vsích Trnovany a Podvinní. 13. 7. 1346 získal za pronájem své vsi Pochvalov na dobu života ves Maškovice od Buška z Rochova a jeho ženy. A v urbáři pražské komendy z roku 1376 jsou zapsány i blízké vsi Vinné a Těchobuzice.[18]

První soupis ploskovického panství pochází až z roku 1545 z prodeje panství bratřím Trčkům z Vitence. Je zde uvedeno: Ploskovice – tvrz a dvůr, vsi Těchobuzice, Újezdec, Pohořany, Maškovice, Myštice, Staňkovice, Všeradiště, Chudoslavice, Vinné, Horní Nezly a Byňov a části vsí Trnovany a Podvinní.[19] Podle těchto údajů můžeme panství komendy Ploskovice přece jen v hrubých rysech rekonstruovat. Vyloučíme vsi pražské komendy (Trnovany, Podvinní, Maškovice, Vinné a Těchobuzice). Jisté jsou naopak Ploskovice, Staňkovice a Myštice. Zřejmě k ploskovické komendě náležely i vsi Chudoslavice, Horní Nezly, Všeradiště a možná Byňov, který však spíše původně spadal do majetkového komplexu kolem Ústí nad Labem. Pohořany byly nejspíše připojeny až po husitských válkách.

Ploskovice – současná podoba bývalé úřednické budovy, postavené na místě bývalé tvrze. Vlevo arkádová chodba, spojující budovu se zámkem (foto V. Rubešová 2019).

Poloha a stavební podoba komendy a následných sídel

Komendu johanitů v Ploskovicích nepochybně tvořil kromě obytných budov i hospodářský dvůr. Celek byl zřejmě obehnán zdí. Jednalo se ale jen o jednoduché prosté opevnění, úloha komendy byla spíše v ekonomické oblasti. Roku 1373 hovořil Mikeš z Havlovic o komendě jako o „curii“. Prameny z druhé poloviny 15. století místní sídlo označují jako tvrz. Snad se tak v širším významu označoval opevněný areál dvora s obytnou budovou komendy, v užším

Ploskovice na mapě I. vojenského mapování 1764–1768. Vlevo obdélný hospodářský dvůr, v jeho nároží zvýrazněná čtyřkřídlá budova starého zámku (bývalé tvrze – zvýrazněno). Nový zámek leží vpravo od dvora uprostřed zahrady (citace v pozn. 21).

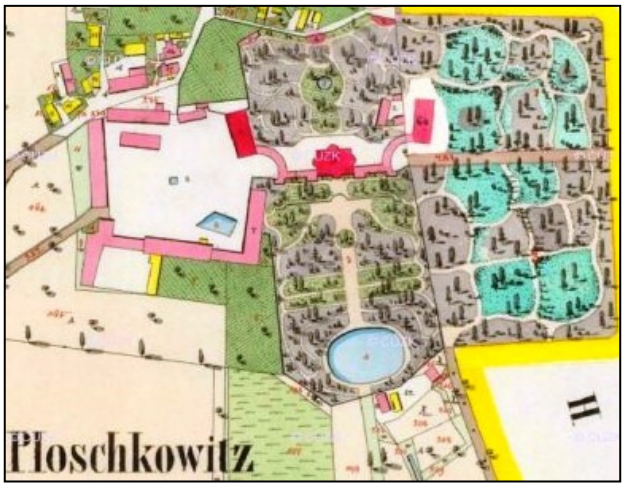

Ploskovice na mapě císařského otisku stabilního katastru z r. 1843. Na místě bývalého starého zámku v nároží hospodářského dvora je již postavena úřednická budova (citace v pozn. 23).

významu zřejmě přímo obytná budova. Málo pravděpodobné je, že by komenda byla během husitských válek zcela zničena a tvrz byla novostavbou. Zřejmě v letech 1545–1575 byla stará, několikrát opravovaná tvrz přestavěna na renesanční zámek. Po třicetileté válce byl několikrát vydrancovaný zámek barokně upraven. V ploskovickém urbáři z roku 1673 máme dochován popis tohoto zbarokizovaného sídla.[20)]

Tento starý zámek samozřejmě nevyhovoval novým nárokům. Někdy mezi lety 1720–1725 si tedy v jeho sousedství nechala vybudovat tehdejší majitelka panství Marie Anna Františka, rozená vévodkyně sasko-lauenburská nový přepychový zámek. Tuto situaci zobrazuje mapa prvního vojenského mapování (1764–1768). Nový zámek byl spojen otevřenou arkádovou chodbou se starým zámkem. Starý zámek byl tehdy čtyřkřídlá budova stojící v nároží hospodářského dvora.[21)] Podle starého popisu měl obdélný vnitřní hrbolatě vydlážděný dvůr, vysoké těžké štíty, nestejná zamřížovaná okna a klenuté místnosti.[22)] Starý zámek se ale dodnes nedochoval. Pro svou zchátralost byl roku 1816 zbořen. Po roce 1850 byl radikálně přestavěn i nový zámek. Na místě starého zámku vznikla nová jednoduchá patrová klasicistní budova jako sídlo správy panství – „úřednický dům“. Tuto situaci zachycuje císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1843.[23)]

Ploskovice – úřednická budova při pohledu z bývalého dvora. Vpravo v pozadí zámek (foto V. Rubešová 2019).

Závěrem lze říci, že z bývalé komendy johanitů v Ploskovicích se nedochovala nejen žádná písemnost, ale ani hmotné pozůstatky. Lze jen zaspekulovat, že původně ležela v severovýchodním nároží dodnes dochovaného hospodářského dvora. Po husitských válkách byla zřejmě upravena na šlechtické sídlo zástavních držitelů – tvrz. Z ní vznikl přestavbou renesanční zámek, který byl později zbarokizován. Začátkem 19. století byl i ten zbořen a na jeho místě byla postavena budova pro úředníky panství, která se dochovala dodnes. Na bývalé opevněné sídlo neukazují ani žádné terénní pozůstatky. Celá situace je dnes totiž velmi znejasněna ohromnými terénními úpravami z doby výstavby nového zámku a jeho zahrady, které setřely všechny stopy. Původně na místě dnešního nového zámku a zámecké zahrady tekl mělkým bažinatým údolím Ploskovický potok, ale i ten je dnes zatrubněn. Proto bohužel zůstávají tyto úvahy jen pravděpodobnou hypotézou.

Poznámky: **1)** Skopal, M.: Založení komendy johanitů na Malé Straně. Příspěvek k otázce příchodu řádu do Čech. In: Pražský sborník historický 26. Praha 1993, s. 7–37. **2)** Friedrich, G. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Pragae 1904–1907, s. 292–294. Dostupné na: http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/952/charter. **3)** Velimský, T.: Trans montes, ad fontes! (Přes hory, k pramenům!). K roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech. Most 1998, s. 64. **4)** Emler, J. (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Pragae 1892, s. 820; Čelakovský, J. (ed.): Sbírka pramenů práva městského Království českého II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419. Praha 1895, s. 5. **5)** Svoboda, M: Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století. Nepublikovaná disertační práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2006, s. 91–92. **6)** Citace v pozn. 5, s. 161. **7)** Goll, J. (ed.): Vavřince z Březové kronika husitská. In: Prameny dějin českých V. Praha 1893, s. 483. **8)** Palacký, F. (ed.): Registra zápisův královských i obecných r.

1454. In: Archiv český II. Praha 1842, s. 452–453; Böhmer, J. F.: Regesta Imperii XI: Dokumenty císaře Sigmunda 1410–1437. In: Altmann, W. (ed.): Dotisk z edice Innsbruck 1896–1900. Hildesheim 1968, s. 383. **9)** Jecht, R. (ed.): Codex diplomaticus Lusatiae superioris IV. Görlitz 1911–1927, s. 147–151. **10)** Lehký, I. – Sýkora, M. (ed.): Oltářík. Hrad Jakoubka z Vřesovic. Most 2015, příloha 1 – edice listin, s. 98–100. **11)** http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/1036/charter. **12)** Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV. Praha 1923 s. 376. **13)** Emler, J. (ed.): Pozůstatky desk zemských Království českého II. Praha 1872, s. 499. **14)** http://monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/534/charter. **15)** Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 7, fol. B7. **16)** Citace v pozn. 5, s. 92. **17)** Šebánek, J. - Dušková, S. (ed.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. Pragae 1974, s. 116–118. **18)** Citace v pozn. 5, s. 93. **19)** Citace v pozn. 15. **20)** Slívková, H.: Marie Anna Savojská a zámek Ploskovice. Nepublikovaná diplomová práce Katolická teologická fakulty Univerzity Karlovy. Praha 2016, s. 26. **21)** http://oldmaps.geolab.cz, map. list č. 40. **22)** Anděl, R. a kol.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Praha 1984, s. 380. **23)** https://archivnimapy. cuzk.cz – katastr Ploskovice.

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

V. ročník kastellologické konference k poctě prof. Tomáše Durdíka na Křivoklátě

Josef Hložek

Ve dnech 1. a 2. 11. 2019 se v prostorách státního hradu Křivoklát konal V. ročník mezinárodní kastellologické konference věnované památce prof. PhDr. Tomáše Durdíka DrSc. V letošním roce si v průběhu dvou konferenčních dnů vyslechlo téměř šest desítek badatelů a zájemců o problematiku středověku a opevněných sídel sedmnáct příspěvků z oblasti české, evropské i mimoevropské kastellologie, archeologie středověku a památkové péče. (mj. o stromovém sálu na hradě Bechyně, hradu Budětice) Setkání na hradě bylo doplněno tradiční vzpomínkovou pobožností, krátkým setkáním u vzpomínkové růže za Tomáše Durdíka v hradní zahrádce vzpomínkových růží a prohlídkou vybraných částí hradního areálu. Příspěvky, které na konferenci zazněly, budou publikovány v časopisu Castellologica bohemica, vydávaném Katedrou archeologie Západočeské univerzity. Konference byla pořádána v tradiční spolupráci mezi Archeologickým ústavem AV ČR, Praha, v. v. i., Katedrou archeologie a Fakultou filozofickou Západočeské univerzity v Plzni, Národním památkovým ústavem – Správou státního hradu Křivoklát, Náboženskou obcí Církve československé husitské v Křivoklátě, Pražskou diecézí Církve československé husitské a Společností přátel starožitností. Zvláštní poděkování za trvalou podporu celé akce pak náleží správě státního hradu Křivoklát, zejména pak kastelánovi hradu Mgr. Petrovi Slabému.

Státní hrad Křivoklát. Účastníci konference v průběhu prvního dne setkání. Foto L. Kursová.

Tvrz Pitárné

Jiří Synek

Pitárné (německy Pittarn) je dnes část obce Vysoká v okrese Bruntál. První zmínka o vsi se dochovala z roku 1267 a to s názvem Pittarn. Leží na soutoku potoka Mušlov a říčky Osoblahy a původně byla biskupským lénem. Historické prameny týkající se vesnice Pitárné se v mnoha ohledech rozchází. První spolehlivější zdroje pochází až z roku 1763, kdy místní pradlena Gudrun Heike založila kroniku své rodné vsi. Bylo zde hodně mlýnů.[1)]

O vzniku zdejšího sídla (tvrze) se nám nedostává žádných zpráv. Máme pouze novodobou informaci, že zbytky opevněné lokality se nalézají na nízkém hřbetě na západním konci vesnice.[2)]

Po průzkumu jihozápadního okraje vsi zjistíme, že do potoka Mušlov přitéká zprava bezejmenný potůček. Ten se jižně od bývalé hájovny (dnes rekreační zařízení) rozvětvuje. Obě jeho větve svírají malou zalesněnou ostrožnu s poměrně prudkými svahy. Na jejím

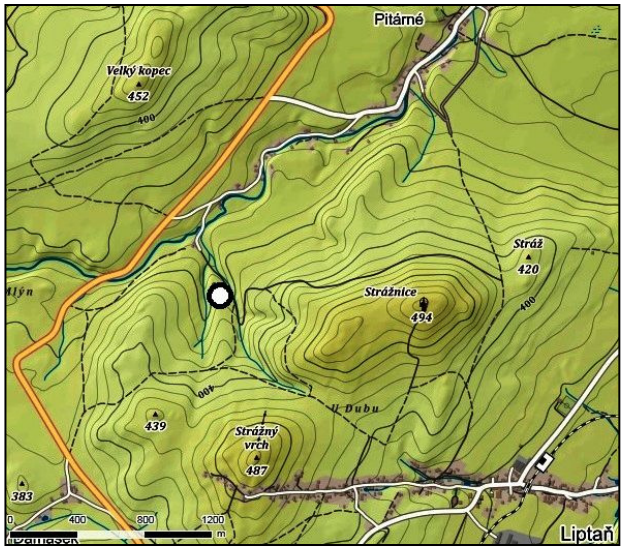

Orientační mapka okolí lokality. Opevnění vyznačeno kroužkem.

Val opevnění na jihu (foto autor 2017).

severním konci se skutečně nachází zmíněné zbytky opevněné lokality. Je snad možné připomenout, že nedaleké vrhy se jmenují Strážnice, Stráž a nejblíže lokalitě Strážný vrch.[3)]

Areál půlkruhového tvaru, délky na hraně ostrožny přibližně 30 metrů a poloměrem asi 20 metrů je obklopen znatelným obloukem místy i kamenitého valu. Ten se táhne po svahu ostrožny od jihu až k severu, kde plynule přechází do východního údolí. Val je dosud nejvýraznější ve směru přístupu po hřbetu ostrožny od jižní strany. Zde je před ním i náznak příkopu. Na západní straně opevnění zcela chybí, zde ostroh spadá prudce do údolí. Od tohoto hřbetu na západě se směrem k oblouku valu opevněná plocha mírně svažuje, teprve za valem prudčeji spadá do východního údolí rozvětveného bezejmenného potůčku.

Momentálně (2017) je lokalita zalesněna hustým neudržovaným porostem a autorovi článku se ji nepodařilo spolehlivě zdokumentovat. Pro intenzivní sluneční svit nebyla pořízena ani lepší fotodokumentace.

Soudě dle způsobu zachovalých zbytků opevnění a absence jakýchkoliv staveb, můžeme vznik tohoto sídla ztotožnit již s obdobím první zmínky o vesnici. Upřesnit stáří lokality může ale pouze odborný archeologický průzkum. Snad tento článek poslouží jako námět pro zdejší badatele a tato lokalita bude pak zařazena jako jedna z dalších do seznamů moravských a slezských hradů, hrádků a tvrzí.

Poznámky: **1)** http://www.obec-vysoká.cz/informace-o-obci [7. 2. 2019]. **2)** Informační tabule ve vsi. **3)** https://mapy.cz.

Opevnění Starý zámek u Nové Vsi u Dolních Kralovic

Jakub Vazač – Jan Vazač

Tato lomem poškozená opevněná lokalita se nachází na kopci Luha (498 m n. m.), přibližně 6 km západně od Ledče nad Sázavou (okr. Havlíčkův Brod). Přestože z většiny náleží do katastru vsi Kounice (část obce Vlastějovice, okr. Kutná Hora), bývá tradičně spojována s nedalekou Novou Vsí u Dolních Kralovic (část obce Hněvkovice, okr. Havlíčkův Brod), jíž přísluší jen její okrajová část (obr. 1).

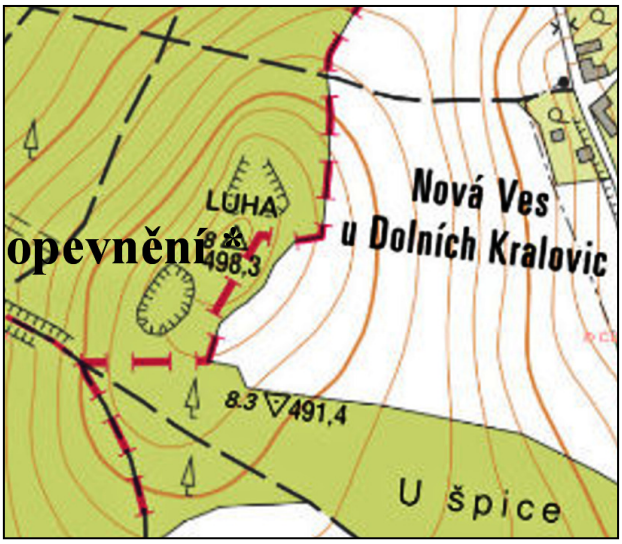

Obr. 1: Poloha opevnění na mapě (https://historickemapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html).

Popis

Opevnění zaujalo oválný vrchol kopce o rozměrech zhruba 20 x 35 m, jenž poskytoval dobrý výhled do okolí, neboť představoval nejvyšší bod mírně zvlněné planiny ohraničené na východě úpatím vrchu Melechov (715 m n. m.), na jihu řekou Želivkou, na severu řekou Sázavou a na západě soutokem těchto vodotečí. Dodnes se z něj dochoval jen jeho zcela zplanýrovaný jižní okraj; zbylá část padla za oběť lomu na krystalický křemenec, který byl otevřen ve 2. polovině 19. století, aby zásoboval stavbu blízké silnice spojující Novou Ves s Kounicemi, ale pracoval ještě dlouho po jejím dokončení[1)] (obr. 2).

Přibližnou podobu Starého zámku známe jenom díky AugustuSedláčkovi, který ve 12. dílu Hradů popsal jeho pozůstatky jako „kus příkopu a jámy na způsob provalených sklepů“.[2)] Zda ony „jámy“ skutečně upomínaly na zaniklé podsklepené nebo zahloubené stavby neznámé konstrukce se asi nikdy nedozvíme. Sedláčkem zmiňovaný příkop zřejmě chránil celkem snadno přístupnou severní, východní a jižní stranu opevnění, na západě jeho účel plnil strmý sráz. Pozůstatky příkopu by mohly být nevýrazné terénní vlny a stupně znatelné pod severním a východním okrajem lomové jámy, pokud ovšem nevznikly až při lomových a lesních pracích, což se zdá pravděpodobnější.

Těsně pod opevněním zlikvidovala další část lomu jižní svah kopce, po kterém by mohla vést jedna z možných tras přístupové komunikace.[3)]

Pokus o nástin historie

Při pátrání po historii opevnění narážíme na několik problémů. Předně neznáme jeho skutečné jméno, neboť toponymum Starý zámek představuje běžné lidové pojmenování zaniklých fortifikací a místní název „V Luhách“ je odvozený od charakteru přilehlého polesí. Z lokality také chybí časově zařaditelné nálezy a nejistá je i její kategorizace, proto ji autoři tohoto pojednání neutrálně označují jako opevnění.

Čistě hypoteticky by Starý zámek mohl být pravěkého nebo raně středověkého původu, i když pro tato období nejsou v širším okolí doložena ani předpokládána žádná trvalá osídlení,[4)] kromě domnělého hradiště „Kříže“ u Ledče nad Sázavou.[5)]

Především regionální badatelé považují opevnění za tvrz neznámého zemanského rodu, jenž údajně držel 300 m severovýchodně ležící Novou Ves.[6)] Ta se prý poprvé zmiňuje roku 1305, kdy kupec Reiner z Florencie prodal sedleckému opatovi Heidenrichovi za 200 hřiven stříbra hrad Křivsoudov a tvrz Herálec s jejich příslušenstvím. Z listiny však vyplývá, že se nejedná o Novou Ves u Dolních Kralovic, nýbrž o její dodnes přesně nelokalizovanou jmenovkyni náležející ke zboží 30 km vzdálené tvrze v Herálci u Humpolce. Původce tohoto omylu zřejmě spletlo, že nedaleko dolnokralovické Nové Vsi leží vsi Budčice, Březina a Laziště, v listině jmenované mezi zbožím křivsoudovského hradu.[7)] Nepřímo se Nové Vsi týká roku 1454 ověřený zápis, jímž císař Zikmund Lucemburský dne 23. listopadu roku 1436 zastavil ji oklopující vsi Hněvkovice, Zahájí, Kounice, Chotěměřice a Budeč, jež náležely Svatovítské kapitule, Mikuláši Trčkovi z Lípy.[8)] Skutečně poprvé se dolnokralovická Nová Ves připomíná až v roce 1550, kdy ji Trčkové z Lípy prodali spolu s městečkem Hněvkovicemi a vesnicemi Zahájím, Kounicemi, Chotěměřicemi, Štičím, Budčí, Žibřidovicemi, Habrovčicemi a Čejticemi za 1800 kop českých grošů Bedřichu Lukaveckému z Lukavce.[9)] Byla tedy vysazena až mezi polovinami

Obr. 2: Lomová jáma v místě tvrze (foto Jan Vazač, 2018).

15. a 16. století, o čemž svědčí také volnější uspořádání její zástavby, příznačné pro mladší vsi živelně zakládané v již kolonizované krajině. Nelze však vyloučit, že ji mohla předcházet vesnice s opevněním související, jež zanikla před rokem 1436, aniž by vstoupila do písemných dějin.

Jak již bylo výše zmíněno, námi sledovaná oblast patřila až do husitských válek Svatovítské kapitule. Té mohl Starý zámek sloužit jako kolonizační opěrný bod, a také jako sídlo správy hněvkovické obedience a jejích vlastníků z řad kanovníků. Tyto funkce jsou obecně připisovány předpokládané starší tvrzi v Hněvkovicích, tvořících centrum kapitulního statku již roku 1262, kdy se zmiňují poprvé,[10] avšak tato tvrz není písemně ani hmotně doložena, a tak je možné, že její úlohu plnilo, anebo ji předcházelo námi popisované opevnění, příhodně ležící uprostřed Hněvkovicka. Zakladatelem či uživatelem Starého zámku také mohl být kapitulní man z řad nižší šlechty, který měl povinnost chránit kapitulní državu proti nepřátelskému vpádu.

Málo pravděpodobná se jeví možnost, že opevnění založily Trčkové z Lípy pro zajištění uchváceného církevního zboží. Ti totiž zabrané či zakoupené menší statky připojovali k významnějším centrům rodového dominia a tamní sídla správy většinou nechávali zpustnout. Tak tomu bylo i v případě Hněvkovicka, jež bylo po čas trčkovské držby součástí lipnického panství.[11]

Zcela zavrhnout nelze ani variantu, že opevnění bylo zbudováno až za třicetileté války, aby kontrolovalo širší okolí a provoz na cestách spojujících Ledeč nad Sázavou s Dolnokralovickem a Zručskem. O tom, že se tento druh fortifikace na Ledečsku vyskytuje, svědčí 15 km severovýchodně ležící „Valy“ u Horní Prosíčky. Dalším zástupcem by mohlo být neznámé opevnění „Na šancích“ nad Hamry u Ledče nad Sázavou.[12]

Závěr

Starý zámek patří mezi lokality, u nichž dává absence hmotných a písemných pramenů průchod mnoha teoriím, z nichž ty nejznámější byly shrnuty do tohoto pojednání. Zda se některá z nich blíží pravdě, lze zjistit jedině hlubším poznáním zdejší historie a odborným průzkumem lokality, který by rozpoznal případné pozůstatky opevnění a přinesl datovatelné archeologické nálezy.

Poznámky: **1)** Pleva, F.: Toulky Vrchovinou, Pelhřimov 2007, s. 205. **2)** Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého XII. Praha 1900, s. 203. **3)** Výsledky průzkumu a hrubého přeměření areálu pásmem autory 29. června 2018. **4)** Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L.: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha 2003, s. 86–87. **5)** Hejhal, P.: Pravěké a raně středověké osídlení české části Českomoravské vrchoviny. Disertační práce, FF MU, ÚAM, Brno 2009, s. 73, 109. **6)** Citace v pozn. 1, s. 205. **7)** Emler, J. (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Praha 1882, s. 154. **8)** Palacký, F.: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské I. Praha 1840, s. 531. **9)** Citace v pozn. 2, s. 203. **10)** Citace v pozn. 7, s. 878–879. **11)** Citace v pozn. 2, s. 203. **12)** Dejmal, M. – Knápek, A. – Machová, B. – Prišťáková, M. – Těsnohlídek, J. – Vágner, M.: Opevnění v poloze „Na šancích“ u Ledče nad Sázavou, Studia archaeologica Brunensia 21/2016, č. 1, s. 185–205.

Už jste četli…?

V nakladatelství NLN s.r.o. vyšla publikace autorů Od Miroslava Dejmala, Libora Jana a Rudolfa Procházky pod názvem **Na hradech a tvrzích**, věnovaná jubileu 75. narozenin Miroslava Plačka. V jednotlivých kapitolách - Sídla, šlechta, vojenství; Hrady, zámky, tvrze, Středověká každodennost; Od středověku k ranému novověku - jsou publikovány příspěvky spolupracovníků a přátel jubilanta. Problematiky hradních sídel se týkají zejména příspěvky: P. Drnovský, J. Šrámek: K zániku hradů Adršpach, Belveder, Skály a Vízmburk. R. Vrla: Hrad Střílky. M. Sýkora: Hrad Paradis. J. Urban: Obležení a pád hradu Cornštejna. V. Razím: Věž hradu Rýzmburku a otázky její obytné funkce. Na 486 stranách přináší kniha řadu nových informací a neotřelých pohledů nejen do kastelologie, ale i do archeologie středověku. Doporučená cena 499,- Kč.

Z. Hermsdörfer

Památky jižních Čech 9/2018. Číslo obsahuje dva články týkající se hradu/zámku ve Vimperku, autoři: Jiří Havlice – Vojtěch Brož – Ivan Sámel).

Redakce

P. Rožmerský, M. Novobilský: **Zámek Skalice a tvrz Smrčná** (okres Prachatice) – jubilejní 50. číslo edice Zapomenuté hrady, tvrze a místa vydalo nakladatelství P. Mikota. Publikace přináší na 56 stranách s 48 obrázky historii a popis těchto málo známých památek; cena 50 Kč.

Již třetí vydání publikace Petra Rožmberského **Dvory plaských cisterciáků** přináší informace o současném stavu, aktuální fotografie a řadu nových zjištění. Oproti předchozím vydání se brožura rozrostla o 12 stran a přibylo barevných obrázků.

Na stopě (pre)historie jihozápadních Čech 3 – Sborník přátel k životnímu jubileu **Zdeňka Procházky**. Již třetí svazek edice věnované amatérským badatelům v tomto regionu. Kastelologii zastupuji příspěvky: J. Chlevišťan: Příspěvek k vrchnostenské zahradě v Tachově. T. Karel: Zámek v Ošelíně. P. Rožmberský: Žinkovy za rytířů a hrabat z Klenové a z Janovic. Objednávky pmikota@post.cz, cena 150 Kč.

Nakladatelství Petr Mikota, pmikota@post.cz

Z hradů, zámků a tvrzí

Panenská (okres Jindřichův Hradec) - ve druhé polovině roku 2019 proběhl na lokalitě první archeologický výzkum. Ten inicioval spolek Jamník z Jemnice vedený předsedou Petrem Vedrou. Výzkum vedl David Zimola, vedoucí archeologického oddělení Muzea Vysočiny Jihlava. Byly odkryty dvě místnosti, většinou z nasucho kladených kamenů, našly se ale i zbytky vápenné malty a vypálené mazanice. Objevená tmavá keramika je datována přibližně na konec třináctého či začátek století čtrnáctého. V jedné z místností se nalézalo keramiky větší množství, malá část byla i zdobená. Prostora zřejmě mohla sloužit na přípravu pokrmů. Odhalené základy byly provizorně zakryty a výzkum má pokračovat i následující rok.

Jiří Synek

Archeologové objevili v polovině tohoto roku při rekonstrukci renesančního paláce na hradě **Helfštýně** (okr. Přerov) části gotických místností původního hradu. Odkryli je pod sutinami v renesančním paláci, který je nyní rekonstruován (bude i zastřešen). Objevení označují za unikátní v regionálním i tuzemském měřítku. Uvedl to vedoucí průzkumu Zdeněk Schenk, který mj. s trochou nadsázky poznamenat, že se podařilo objevit hrad pod hradem, tedy části gotických místností východního paláce z doby pánů z Kravař. Díky renesanční přestavbě, během níž došlo k zasypání původních místností, se podařilo v podstatě zakonzervovat původní stav jejich interiéru. Právo, 17. 8. 2019.

Václav Chmelíř

Zprávy z klubu

Rada

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 418, e-mail: marcela.lodrova@seznam.cz. Internetové stránky: http://www.klub-augusta-sedlacka.cz.

Jednatelkou výboru Rady KAS byla zvolena na schůzi dne 20. listopau **Mgr. Marcela Waldmannová,** archeoložka v NPU Plzeň. Redaktorem Hlásky bude **Mgr. Václav Chmelíř, Ph.D.**, email pro komunikaci s redakcí zůstává rozmber@post.cz.

Funkcionáři poboček zašlou Radě nejpozději do 10. března Zprávy o činnosti a Zprávy o hospodaření poboček za rok 2019 mailem na adresu marcela.lodrova@seznam.cz.

Redakce Hlásky přeje čtenářům a hlavně autorům Hlásky v novém roce především hodně zdraví a hodně badatelského nadšení. Všem, kteří se zasloužili svými příspěvky o tvorbu Hlásky, děkujeme a doufáme, že se k nim v tomto roce přidají další.

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň, Tel. 606 666 415, e-mail: tokarel@seznam.cz.

Žádáme členy, aby aktualizovali svoje kontaktní údaje – adresa, email, rok narození (nepovinné).

Na klubových schůzkách jejich účastníci vyslechli tyto přednášky: v říjnu Z. Gersdorfové Hrady loupeživé šlechty v západních Čechách, v listopadu V. Chmelíře Rezidence panovníků, prelátů a šlechty a další pozůstatky historické architektury na území části starého Londýna a v prosinci M. Černé Izrael - památky a příroda. Děkujeme.

Velká přednáška T. Maříka a A. Zelenky: Hrad Preitenstein ve světle nových zjištění se poprvé konala v prostorách NPÚ Plzeň. Děkujeme tímto vedení památkového ústavu za vstřícnost.

Další velká přednáška se koná opět v prostorách NPÚ v Prešovské ul. 7 **ve středu 19. února** od 17. hod. Přednášku "**Hrady česko-bavorského konfliktu**" přednesou Z. Gersdorfová a P. Kastl

Podzimní členská schůze přijala za členku Marcelu Waldmannovou.

Plánovaný podzimní autobusový zájezd v sobotu 7. září se z důvodu nedostatečného zájmu nekonal.

19. října 2019 se konala **podzimní klubová autovycházka** tentokrát do blízkého zahraničí s tématem Nové Čechy Karla IV. Navštívili jsme území při Norimberské neboli Zlaté stezce, které Karel IV. získal v roce 1353 a v dalších letech jej rozšiřoval. Tato oblast se pak stala pevnou součástí Koruny české. Z nesčetných památek, hradů a měst byly vybrány ty nejvýznamnější a další, které byly při cestě. Naše výprava čítala 20 účastníků v šesti automobilech. Ze slunečného počasí na západě Čech jsme přijeli do lehkého deště, který nás pak bohužel střídavě pronásledoval po celý den. První zastávka se odehrála v Sulzbachu, jenž byl v letech 1353–1373 hlavním městem Nových Čech. Zde jsme si kromě jiného prohlédli kostel Nanebevzetí Panny Marie, který byl Karlem IV. přestavěn, a dále hrad, k němuž tento panovník přistavěl dominantní palác. V městečku Lauf míříme na hrad vystavěný Karlem IV., abychom shlédli zejména erbovní sál se znaky českých šlechtických rodů. Bohužel se zde právě konala svatba, tak jsme si nejprve prohlédli krásné městečko s opevněním, branami a dalšími zachovalými historickými objekty. Naše trpělivost se vyplatila a odměnou byla prohlídka ohromujícího erbovního sálu a dalších hradních prostor. V odpoledních hodinách se vydáváme po dálnici podél řeky Pegnitz severním směrem ke hradu Hohenstein, který byl námi prohlédnut pouze z vnějšku, neboť klíče se nepodařilo sehnat. Dále následovala zřícenina hradu Hollenberg, jenž byl postaven Karlem IV. poblíž Pegnitzu. Pak jsme se prošli po městečku Pegnitz, nad nímž lze na kopci spatřit rozhlednu postavenou na místě hradu Böheimstein, ze kterého se již téměř nic nezachovalo. V Pegnitzu ještě navštěvujeme pramen stejnojmenné říčky. Prameniště nás však příliš nenadchlo. V podvečer jsme pak nabrali východní směr návratu a stihli ještě zastavit v Thurndorfu, kde účastníci vycházky shlédli základy mohutné věže starého hradu koupeného Karlem IV. a románský kostelík. Již téměř za tmy jsme vyšplhali na pozůstatky hradu Parksteinu, rovněž kdysi koupeného Karlem IV. Za hluboké tmy se unaveni a spokojeni vracíme k našim domovům, přičemž někteří členové ještě stihli nákup ve Vohenstraussu.

Otto Slabý

V erbovním sále v Laufu (foto M. Brunclík).

Další informace od poboček redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Praha

Kontaktní adresa: KAS Pobočka Praha, PhDr. Helena Klímová, Tř. Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6 – Dejvice, e-mail: Petr Valenta, geomess@volny.cz.

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346. E-mail: jihoz@post.cz. Int. stránky pobočky: http://www.kaszlin.estranky.cz.

Pobočka Humpolec

Kontaktní adresa: KAS, pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec, E-mail: kocmani.hu@seznam.cz, frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, tel: 777347511. Internetové stránky pobočky: http://www.hrad-orlik.cz.

Pobočka Hradec Králové

Kontaktní adresa: Ing. Jiří Slavík, Nerudova 1210, 517 41 Kostelec n. Orlicí, e-mail: slavik.jiri@npu.cz, jaroslav_cerny@centrum.cz.

Pobočka Brno

Kontaktní adresa: Ing. Pavel Švehla, Ondráčkova 3, 628 00 Brno-Líšeň, e-mail: svehla.pavel@volny.cz.; Mgr. Bc. Josef Jan Kovář, Renneská tř. 416/39, 639 00 Brno, e-mail: josef.kovar@seznam.cz.

Uzávěrka dalšího čísla: 10. 3. 2020
(vyjde v první dubnové dekádě 2020)

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.
Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. lednové dekádě 2020.
Šéfredaktor Mgr. Václav Chmelíř, Ph.D. (rozmber@post.cz.), technický redaktor ing. Petr Mikota (pmikota@post.cz),
redaktor pro internet Milan Novobilský (klub_augusta_sedlacka@centrum.cz).
Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.
Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění statutárního města Plzně.
Registrováno pod značkou OK UmP 23/1991. 350 výtisků.